

DOI <https://doi.org/10.32405/2308-3778-2021-25-1-270-281>

УДК 374.09 (07)

ORCID ID <https://orcid.org/0000-0002-5932-6502>

Валерій Мачуський,
кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник
Інститут проблем виховання НАПН України,
м. Київ

СТАН СФОРМОВАНОСТІ ПІЗНАВАЛЬНОЇ САМОСТІЙНОСТІ У ВИХОВАНЦІВ ЗАКЛАДІВ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

***Анотація.** Стаття присвячена одній із актуальних проблем сучасної психолого-педагогічної науки – формуванню у вихованців закладів позашкільної освіти пізнавальної самостійності.*

Основна мета дослідження полягає у визначенні сучасного стану сформованості пізнавальної самостійності у вихованців закладів позашкільної освіти, визначенні особливостей такого процесу, здійсненні відповідного аналізу і узагальнення даних, отриманих у результаті емпіричного дослідження, що буде основою розроблення методики роботи з дітьми щодо формування у них пізнавальної самостійності.

Встановлено, що система позашкільної освіти України наразі перебуває на важливому етапі розвитку, переходу до якіснішого стану. Одним зі слабких місць є удосконалення науково-методичного забезпечення діяльності закладу позашкільної освіти. Відповідно, потребує удосконалення зміст позашкільної освіти, його регламентація та обґрунтування на нових наукових засадах.

Уточнено сутність поняття пізнавальної самостійності вихованців закладів позашкільної освіти, яка нами розглядається як інтегративна якість особистості, що характеризує її здатність активно, вмотивовано і без сторонньої допомоги оволодівати новими знаннями і вміннями, самостійно використовувати їх у процесі вирішення пізнавальних задач.

Формування пізнавальної самостійності учнів - це процес набуття ними продуктивного досвіду на основі розвитку творчих функцій тих видів діяльності, якими вони оволодівають у процесі здобуття позашкільної освіти.

Визначено компоненти пізнавальної самостійності вихованців закладів позашкільної освіти: змістовий, мотиваційно-вольовий, операційний, а також критерії оцінки, показники та рівні сформованості.

У процесі дослідження використано методи: теоретичний аналіз психолого-педагогічної літератури, документів; вивчення й узагальнення інноваційного педагогічного досвіду формування пізнавальної самостійності вихованців закладів позашкільної освіти; педагогічне спостереження, бесіди, анкетування, тестування, опитування застосовувалися для визначення рівнів сформованості пізнавальної самостійності вихованців закладів позашкільної освіти; систематизація та класифікація отриманого масиву інформації, методи математичної статистики обробки результатів дослідження, порівняльного аналізу, інтерпретації та узагальнення фактів.

У висновках наголошується, що освітній процес формування пізнавальної самостійності і вихованців закладу позашкільної освіти потребує наукового забезпечення його проведення, ретельного відбору змісту, форм, методів та засобів виховного впливу.

***Ключові слова:** позашкільна освіта, заклад позашкільної освіти, вихованці закладу позашкільної освіти, освітній процес, пізнавальна самостійність.*

© Валерій Мачуський, 2021

Вступ. Життя сучасної людини характеризується тим, що вона постійно перебуває в ситуаціях вільного вибору, які вимагають від неї ухвалення самостійних рішень, застосування певних дій, прояву вмінь залучатися до складної, часом суперечливої системи відносин з іншими. Тобто, сучасна соціальна ситуація вимагає від людини особистісної самостійності, яка давала б їй змогу робити обґрунтований і свідомий вибір учинку, лінії поведінки і способу діяльності, що є доцільними в певних обставинах.

Науковці, які зверталися до визначення сутності пізнавальної самостійності учнів, акцентують увагу на таких аспектах цієї особистісної якості, як: розвиток самостійності в різних видах діяльності (І. Бех [2], Л. Кононко [5] та інші); виявлення змісту, способів і форм організації самостійної роботи учнів (А. Дідик та В. Єщенко [4], О. Липецький [10], Л. Мосявіна [9] та інші). Результати проведених науковцями досліджень засвідчують, що пізнавальна самостійність є важливою передумовою ефективності будь-якої діяльності (творчої, навчальної, трудової, пізнавальної тощо), що набуває прояву у вчинках, діях, оцінках особистості стосовно як інших людей, так і самої себе і дає їй змогу бачити і висувати нові завдання, знаходити шляхи їх вирішення без сторонньої допомоги.

Визначено, що пізнавальна самостійність найінтенсивніше формується у підлітковому віці. У цей період зростає самостійність, активізуються світоглядні процеси, різноманітнішими і змістовнішими стають відносини з однолітками і дорослими, значно розширюється та істотно змінюється діяльність, зростає схильність до самооцінки, і на її основі посилюється інтерес до самопізнання, прагнення до самовияву. Головним у підлітковому віці є вихід дитини на якісно нову соціальну позицію, в якій реально формується її свідоме ставлення до себе як члена суспільства.

Концептуальні положення, на яких базувалася дослідно-експериментальна робота, полягають у тому, що основним засобом формування пізнавальної самостійності у вихованців закладу позашкільної освіти є цілеспрямована діяльність педагогів, спрямована на забезпечення освітньо-культурних потреб дітей, створення умов для їх особистісного розвитку, творчої самореалізації майбутніх громадян України, здатних до самореалізації у професійній сфері, до ефективної діяльності у суспільстві, соціальної взаємодії.

Отже, проблема формування пізнавальної самостійності у вихованців закладу позашкільної освіти є доволі важливою як в теоретичному, так і практичному плані.

Мета та завдання. Метою статті є здійснення аналізу даних, отриманих у результаті

теоретичного та емпіричного дослідження сформованості пізнавальної самостійності у вихованців закладів позашкільної освіти, та визначення її рівнів сформованості, що стане основою для підготовки методичних рекомендацій для методистів і педагогів закладів позашкільної освіти при здійсненні належної виховної роботи з учнями щодо формування у них пізнавальної самостійності у процесі практико-орієнтованої діяльності в гуртках і творчих колективах в позаурочний час.

Методи дослідження. Використано комплекс різних методів психолого-педагогічної діагностики:

- теоретичний аналіз психолого-педагогічної літератури, документів (директивних документів про освіту, матеріалів психолого-педагогічних, соціологічних досліджень) дозволив визначити сутність проблеми й напрямів її розв'язання;

- вивчення й узагальнення кращого педагогічного досвіду допомогло обґрунтувати зміст і педагогічні засоби формування пізнавальної самостійності вихованців закладів позашкільної освіти;

- педагогічне спостереження, бесіди, анкетування, тестування, опитування застосовувалися для визначення рівнів сформованості пізнавальної самостійності вихованців закладів позашкільної освіти;

- систематизація та класифікація отриманого масиву інформації, методи математичної статистики обробки результатів дослідження, порівняльного аналізу, інтерпретації та узагальнення фактів; емпіричні методи дослідження (спостереження, бесіда, анкетування, тестування, метод експертних оцінок та ін.).

У експериментальному дослідженні брали участь 309 вихованців науково-технічних гуртків закладів позашкільної освіти з м. Києва і Чернігівської області та 35 педагогів керівників гуртків.

Результати дослідження.

Науковці розрізняють два підходи до тлумачення сутності поняття «пізнавальна самостійність»: розгляд цього феномену з позиції діяльності (залучення індивіда до вирішення пізнавальних задач, самостійного розв'язання навчально-пізнавальних проблем, що забезпечує формування в особистості здатності до саморегуляції, самоактивізації, самоорганізації, самоконтролю, які дають їй змогу оволодівати новими видами діяльності) та з позиції психологічних якостей і властивостей (готовність, здатність, прагнення до

здійснення пізнавальної діяльності своїми силами, до самостійного пошуку нового, вдосконалення знань, умінь і навичок щодо самостійного здобування нових знань й використання їх у подальшій практичній діяльності, виробленні самостійних оцінних суджень).

Ґрунтуючись на вивченні наукової літератури, ми розглядаємо пізнавальну самостійність як інтегративну якість особистості, що характеризує її здатність активно, вмотивовано і без сторонньої допомоги оволодівати новими знаннями і вміннями, самостійно використовувати їх у процесі вирішення пізнавальних задач.

Структурними компонентами цієї якості визначено: змістовий, мотиваційно-вольовий, операційний.

Відповідно до результатів аналізу психолого-педагогічних досліджень *критеріями* сформованості пізнавальної самостійності визначено: мотиваційно-ціннісний, змістово-операційний, практичний.

Показники *мотиваційно-ціннісного критерію* – прагнення учнів до отримання нових знань з науково технічної творчості, бажання самостійно застосовувати отримані знання для досягнення визначеної мети, прагнення до утвердження в наполегливості, соціального визнання.

Показники *змістово-операційного критерію* – уміння формувати пізнавальні дослідницькі та технічні задачі, уміння обирати способи вирішення пізнавальних задач, уміння визначати послідовність самостійних пізнавальних дій та операцій з метою побудови матеріальних технічних об'єктів.

Показники *практичного критерію* – уміння самостійно досягти практичного результату за заданими орієнтирами, захист дослідницьких проєктів, участь у виставках, конкурсах, змаганнях.

На основі зазначених критеріїв і показників визначено рівні сформованості пізнавальної самостійності підлітків (високий, середній, низький) у науково-технічних гуртках закладів позашкільної освіти.

Високий рівень виявили підлітки, які мають систематизовані знання про способи і прийоми вирішення пізнавальних задач; відзначаються стійким прагненням до здобуття нових знань, здатністю реалізовувати це прагнення без зовнішніх стимулів; володіють ґрунтовними вміннями раціонального і самостійного вирішення пізнавальних задач,

характеризуються творчою активністю.

Середній рівень виявили підлітки, які мають фрагментарні знання про способи і прийоми вирішення пізнавальних задач; відзначаються фрагментарним прагненням до здобуття нових знань і фрагментарною здатністю реалізовувати його без зовнішніх стимулів; володіють несистематизованими вміннями самостійного вирішення пізнавальних задач, характеризуються довільною або вимушеною активністю.

Низький рівень виявили підлітки, які мають обмежені знання про способи і прийоми вирішення пізнавальних задач; у яких відсутнє прагнення до здобуття нових знань, які здатні отримувати такі знання лише за допомогою педагога; не володіють уміннями самостійного вирішення пізнавальних задач, характеризуються пізнавальною інертністю.

Для виявлення рівнів сформованості пізнавальної самостійності підлітків за визначеними критеріями і показниками використовувалася сукупність взаємопов'язаних методів: опитування, бесіди, тестові методики, індивідуальні завдання, педагогічні спостереження, експертна оцінка.

Засобом здобуття знань є розумова і фізична діяльність учнів, якою керує педагог. Від того, як вона організована і якими засобами здійснюється, залежить обсяг і якість знань, умінь і навичок, яких учні набувають у процесі її реалізації. Досвід пізнавальної самостійності не можна передати словами, розповідями, прикладами. Лише безпосереднє залучення учнів до процесу, який вимагає застосування самостійних зусиль думки, волі, почуттів, забезпечує оволодіння досвідом пізнавальної самостійності.

Перевірка знань підлітків щодо способів і прийомів вирішення пізнавальних задач проводилася за допомогою опитування. Отримані результати показали, що 37,4 % підлітків мають обмежені знання з цього приводу, які переважно зводяться до володіння кількома відомими алгоритмами здійснення пізнавальної діяльності. Крім того, половина респондентів цієї групи відзначила, що недостатньо знайома зі способами самостійного застосування відомих алгоритмів пізнавальної діяльності, тому потребує допомоги педагога.

Інше запитання, яке ми ставили підліткам у процесі опитування, передбачало виявлення їхнього ставлення до самостійної діяльності. Відповіді на нього розподілилися таким чином: 23,7 % підлітків висловилися на користь такої діяльності, це допомагає мені самовдосконалюватися, коли про щось дізнаюся під час самостійної роботи або можу застосувати самостійно здобуття знання, відчуваю задоволення.

Наведені результати опитування свідчать, що більшість підлітків, охоплених дослідженням, надавали перевагу виконанню завдань за допомогою зовнішньої підтримки, для помітної їх кількості залучення до пізнавальної самостійності детермінувалося станом емоційного благополуччя.

Грунтовні знання про джерела отримання нової інформації для ефективного здійснення пізнавальної діяльності показало 22,3 % підлітків. Вони докладно розповідали, до яких інформативних джерел їм уже доводилося звертатися під час вирішення пізнавальних задач, які нові знання допомогли їм успішно їх виконати.

Стійкий інтерес і здатність до самостійної технічної діяльності мали менше третини підлітків, охоплених констатацією. У третини підлітків були зафіксовані недостатні здібності і низький інтерес до самостійної технічної діяльності.

Для сформованості показників критерію вміння раціонально і самостійно вирішувати пізнавальні задачі вагоме значення мають наявні в підлітків пізнавальні здібності.

Згідно з поглядами дослідників, елементарним рівнем пізнавальних здібностей можна вважати відкритий, безпосередній інтерес до нових фактів, до цікавих явищ, які фігурують в інформації, яку учні одержують у процесі навчання.

Високим рівнем розвитку пізнавальних здібностей названо інтерес до пізнання істотних властивостей предметів або явищ, що становлять більш глибоку й часто невидиму їхню внутрішню суть. Цей рівень вимагає пошуку, активного оперування наявними знаннями, придбаними способами. На цьому рівні пізнавальні здібності часто пов'язані з вирішенням завдань прикладного характеру, в яких учня цікавить не стільки принцип дії, скільки механізм, за допомогою якого вона відбувається. На цьому рівні пізнавальні здібності уже не перебувають на поверхні окремих фактів, але й ще не проникають настільки в пізнання, щоб виявити закономірності. Цей рівень можна назвати стадією описовості, в якій фіксація зовнішніх ознак та істотних властивостей досліджуваного перебуває на рівних початках.

Оскільки в процесі опитування була виявлена доволі помітна група підлітків, які пов'язували своє ставлення до самостійної пізнавальної діяльності зі своїм настроєм і самопочуттям, для підтвердження чи спростування такого зв'язку використовували методику «Діагностика оперативного оцінювання самопочуття, активності та настрою» (САН). Звернення до цієї методики зумовлювалося ще й тим, що, як засвідчив аналіз наукової

літератури, існує тісна залежність між самостійністю та активністю особистості.

Методика містила опитувальник, до якого входило 30 пар протилежних характеристик, які давали підліткам змогу оцінити свій стан. Кожна пара становила шкалу, на якій респонденти відзначали міру вираженості тієї чи іншої характеристики свого стану.

Узагальнення результатів, отриманих за методикою САН, показало, що за шкалою «самопочуття» оцінки в проміжку 5,0 – 5,5 балів набрало 19,4 % підлітків; оцінки, нижчі за 5,0 балів – 44,7 % підлітків; оцінки, вищі за 5,5 балів – 35,9 % підлітків.

Можна зробити висновок, що за умов забезпечення позитивного емоційного стану підлітків існує надія на підвищення їхньої активності, стимулювання прагнення до самостійного вирішення пізнавальних завдань без зовнішнього стимулювання.

У процесі констатації вивчався характер виконання підлітками завдань з моделювання об'єктів, що передбачало виявлення їхніх знань про способи і прийоми вирішення пізнавальних задач; прагнення до отримання нових знань, здатність реалізовувати його без зовнішніх стимулів; вміння раціонально і самостійно вирішувати пізнавальні задачі. Оцінювання самостійної діяльності проводилося за такими ознаками: кількість повних правильних, неповних правильних і неправильних відповідей та операцій; спосіб виконання завдання (репродуктивний, внесення відомих алгоритмів дій у побудову нових моделей, внесення творчих дій).

Узагальнення отриманих даних дало змогу розподілити підлітків на три групи.

Першу групу (14,5 % респондентів) склали підлітки, які надали повні правильні відповіді на поставлені запитання, запропонували мінімальну кількість кроків для виконання завдання. У половини цих підлітків зафіксоване прагнення не лише досягти заданої мети найкоротшим шляхом (наявні знання), а й бажання поліпшити покрокове просування до неї (нове знання).

До другої групи належало 44,7 % підлітків, які давали загалом правильні, але неповні відповіді на поставлені запитання. Покрокове виконання завдання було дещо довшим порівняно з підлітками першої групи. Виявлено кореляційний зв'язок між наявними в підлітків знаннями щодо конкретних умінь та вербальною побудовою моделі.

Третю групу (40,8 % респондентів) склали підлітки, які допускали у відповідях суттєві неточності або переважна більшість тверджень яких мала помилковий характер. Повною мірою ця характеристика стосується й виконання ними вербального моделювання:

порушення послідовності кроків, часте повернення до опису попередньої операції, невпевненість у правильності запропонованих дій.

З'ясування мотивів залучення підлітків до технічної діяльності проводилося за допомогою методики «Вивчення провідних мотивів трудової діяльності», яка була адаптована до проблеми дослідження. Узагальнені результати за цієї методикою показали, що для найбільшої кількості підлітків, охоплених констатацією, високий рівень мотивації, пов'язаної з технічною діяльністю, припадає на таку, як мотивація на самоствердження в технічній діяльності. Це можна пояснити характерним для більшості підлітків прагненням до самоствердження серед однолітків, отриманням від них визнання.

Для успішності формування пізнавальної самостійності важливе значення мають вольові якості (ініціативність, відповідальність, рішучість, наполегливість), рівень сформованості яких сприяє (або, навпаки, гальмує) активізації особистості, забезпечує не тільки прагнення до самостійної пізнавальної діяльності, а й ефективну її реалізацію. Вивчення названих вольових якостей здійснювалося за допомогою тесту «Мої якості». Узагальнення результатів дало змогу визначити належність кожного вихованця до певного рівня й підрахувати відсотковий їх розподіл за названими рівнями. Високий рівень сформованості досліджуваних вольових якостей продемонстрували 9,7 % підлітків, оптимальний рівень – 11,3 % підлітків, хороший рівень – 14,5 % підлітків, середній рівень – 36,4 % підлітків, низький рівень – 28,1 % підлітків.

Анкета, яку ми пропонували керівникам науково-технічних гуртків закладів позашкільної освіти, мала на меті визначити їхні знання щодо мотивів, які спонукають підлітків до прояву пізнавальної самостійності, наявності в їхніх гуртках таких підлітків, їх особистісних характеристик, впливу середовища гуртка на формування у підлітків пізнавальної самостійності; з'ясувати, які методи використовують педагоги для формування у гуртківців пізнавальної самостійності, їхнього ставлення до формування цього особистісного утворення загалом.

Узагальнення результатів анкетування керівників гуртків науково-технічної творчості дало змогу отримати такі дані.

Серед мотивів, які найчастіше спонукали вихованців до прояву пізнавальної самостійності, найбільша кількість припала на «задоволення певних потреб» (38,6 % педагогів). Надалі йшли такі мотиви, як «отримання позитивних емоцій» (31,3 % педагогів) і

«допитливість» (30,1 % педагогів).

Отже, довільна активність і творчість як найбільш сприятливі для формування пізнавальної самостійності притаманні порівняно невеликій кількості підлітків. Більшість же підлітків, які займаються у науково-технічних гуртках закладів позашкільної освіти, характеризувалися вимушеною активністю та пізнавальною інертністю, що не сприяє ані залученню їх до відповідної діяльності, ані формуванню інтересу до неї.

В узагальненому вигляді розподіл підлітків за рівнями сформованості пізнавальної самостійності подано в таблиці 1.

Таблиця 1

Рівні сформованості пізнавальної самостійності у вихованців закладів позашкільної освіти підліткового віку, %

Рівні	Кількість
Високий	12,6
Середній	48,4
Низький	39,0

Обговорення. Отже, формування пізнавальної самостійності учнів є проблемою складною і неоднозначною. Різні аспекти формування пізнавальної самостійності учнів були об'єктом наукових досліджень різних вчених. Так, теоретико-прикладні питання, пов'язані із пізнавальною самостійністю учнів, досліджували: Г. Абрамова [1] (формування пізнавальної самостійності школярів як засіб актуалізації знань із предметів природничо-математичного циклу); В. Дрозина [3] (розвиток творчої самостійної діяльності учнів); В. Корнеєв [6] (визначення методичних засад розвитку пізнавальних інтересів учнів основної школи в процесі вивчення географії); Л. Лутченко [7] (організація самостійної навчально-пізнавальної діяльності учнів 7–9-х класів у процесі вивчення математики); Г. Шишмаренкова [12] (формування пізнавальної самостійності старшокласників у процесі вивчення гуманітарних дисциплін) та інші.

Ми переконалися у вагомому впливі закладів позашкільної освіти на формування у вихованців закладів позашкільної освіти пізнавальної самостійності. Варто погодитись із твердженням дослідників, що формування пізнавальної самостійності в учнів у межах закладу позашкільної освіти неможливе без розробки і впровадження освітнього процесу як певної системи, що включає такі структурні компоненти: цілі й завдання, зміст, методи і форми, механізми реалізації (Г.Пустовіт, В. Мачуський) [8]. Це підтверджує наше попереднє положення про важливість модернізації та осучаснення змісту, форм і методів інноваційної

діяльності закладу позашкільної освіти, впровадження яких сприяє удосконаленню процесу навчання та виховання учнів.

Висновки. За результатами дослідження встановлено, що більшість вихованців, які займаються в науково-технічних гуртках закладів позашкільної освіти, належить до середнього рівня сформованості пізнавальної самостійності. Досить великою виявилася група вихованців, яких за сукупністю результатів виявила низький рівень сформованості пізнавальної самостійності. Високий рівень сформованості цієї інтегративної якості зафіксовано у порівняно невеликій кількості вихованців.

Під час проведення експерименту встановлено, що причиною низького рівня сформованості у підлітків пізнавальної самостійності є: відсутність у змісті освітнього процесу закладів позашкільної освіти форм і методів роботи, які забезпечували б залучення підлітків до самостійної проєктної і дослідницької діяльності, враховуючи їхні індивідуальні особливості; ставлення педагогів до підлітків як до об'єктів виховання, що обмежує можливість прояву ними самостійності та пізнавальної активності.

Це зумовлює необхідність розроблення методичних рекомендацій для педагогів з метою організації систематичної, цілеспрямованої роботи з учнями, використання сучасних ефективних форм і методів виховання щодо формування пізнавальної активності у вихованців закладів позашкільної освіти.

Список використаних джерел

1. Абрамова Т. В. Педагогическая система формирования познавательной самостоятельности у школьников как средство актуализации знаний (на материале предметов естественно-математического цикла). Дис. ... кандидата пед. наук: 13.00.01. Саратов, 2003. 210 с.
2. Бех І. Д. Виховання особистості: [підручник]. Київ: Либідь, 2008. 818 с.
3. Дрозина В. В. Теория и практика формирования и развития творческой самостоятельной деятельности учащихся общеобразовательной школы (на примере изучения естественных дисциплин): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра пед. наук: 13.00.01. Челябинск, 1999. 40 с.
4. Дідик А. Г., Єщенко В. А. Деякі проблеми навчання учнівської молоді та студентів основам безпеки життєдіяльності (ОБЖ). Зб. наук. пр. Бердянський держ. пед. ін-т ім. П. Д. Осипенко. Бердянськ, 2002. С. 42–48.
5. Кононко О. Л. Розвинена особистість як гарант життєвої компетентності. Початкова школа. 2001. № 3. С. 10–15.
6. Корнеев В. П. Методичні засади розвитку пізнавальних інтересів учнів основної школи в процесі вивчення географії: дис. ... доктора пед. наук: 13.00.02 / Корнев Віктор Петрович. К., 1996. 347 с.
7. Лутченко Л. І. Організація самостійної навчально-пізнавальної діяльності учнів 7–9-х класів при вивченні математики: дис. ... кандидата пед. наук: 13.00.01 Київ, 2002. 242 с.
8. Мачуський В. В., Пустовіт Г. П. Стратегічні напрями удосконалення науково-методичного забезпечення діяльності позашкільних навчальних закладів. Становлення особистості. Кам'янець-Подільський: Видавець ПП Зволейко Д.Г., 2007. С. 111-121.

9. Мосявина Л. Энциклопедия психологических тестов. Саратов: Науч. кн., 1996. 336 с.
10. Липецкий О. П. Формування пізнавальної самостійності підлітків у науково-технічних гуртках позашкільних навчальних закладів [Текст]: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.07. Ін-т пробл. виховання НАПН України. Київ, 2013. 19 с.
11. Формування ціннісних орієнтирів навчально-виховного процесу у позашкільних навчальних закладах: монографія / за ред. В. В. Мачуського. Київ: ТОВ «Видавництво «Сталь», 2017. 220 с.
12. Шишмаренкова Г. Я. Теория и практика формирования познавательной самостоятельности старшеклассников в процессе изучения гуманитарных дисциплин (личностно-ориентированный аспект): дис. ... доктора пед. наук: 13.00.01. Челябинск, 1997. 254 с.

References

1. Abramova, T. V. (2003). *Pedagogicheskaia sistema formirovaniia poznavatelnoi samostoiatel'nosti u shkolnikov kak sredstvo aktualizatsii znaniia (na materiale predmetov estestvenno-matematicheskogo tsikla)* [Pedagogical system of formation of students' cognitive independence as means of actualization of knowledge (by the material of natural-mathematical subjects)] (PhD dissertation, Saratov).
2. Bekh, I. D. (2008). *Vykhovannia osobystosti* [Education of personality]. Kyiv: Lybid.
3. Drozyna, V. V. (1999). *Teoriia i praktika formirovaniia i razvitiia tvorcheskoi samostoiatel'noi deiatel'nosti uchashchikhsia obshcheobrazovatelnoi shkoly (na primere izuchenii estestvennykh distsiplin)* [Theory and practice of formation and development of students' creative independent activity in comprehensive school (by the example of studying of natural disciplines)] (Dissertation Abstract, Cheliabinsk).
4. Didyk, A. H., & Yeshchenko, V. A. (2002). *Deiaki problemy navchannia uchnivskoi molodi ta studentiv osnovam bezpeky zhyttdiialnosti (OBZH)* [Some problems of teaching students the basics of life safety]. Berdiansk: Berdianskyi derzhavnyi pedahohichnyi instytut im. P. D. Osypenko.
5. Kononko, O. L. (2001). Rozvynena osobystist yak harant zhytvevoi kompetentnosti. [Developed personality as a guarantor of life competence]. *Pochatkova shkola*, 3, 10–15.
6. Kornyeiev V. P. (1996). *Metodychni zasady rozvytku piznavalnykh interesiv uchniv osnovnoi shkoly v protsesi vyvchennya heohrafiia* [Methodological foundation of development of students' cognitive interests in secondary school in studying geography] (Doctoral dissertation, Kyiv).
7. Lutchenko, L. I. (2002). *Orhanizatsiia samostiinoi navchalno-piznavalnoi diialnosti uchniv 7–9 klasiv pry vyvchenni matematyky* [Organization of independent educational and cognitive activities of students of 7-9 grades in studying mathematics] (PhD dissertation, Kyiv).
8. Machuskyi, V. V., & Pustovit, H. P. (2007). Stratehichni napriamy udoskonalennia naukovometodychnoho zabezpechennia diialnosti pozashkilnykh navchalnykh zakladiv [Strategic directions for improving the scientific and methodological support of out-of-school educational institutions]. In *Stanovlennia osobystosti* (pp. 111-121). Kamianets-Podilskyi: Vydavets PP Zvoleiko D.H.
9. Mosiavina, L. (1996). *Entsiklopediia psikhologicheskikh testov* [Encyclopaedia of psychological tests]. Saratov: Nauch. kniga.
10. Lypetskyi, O. P. (2013). *Formuvannia piznavalnoi samostiinosti pidlitkiv u naukovotekhnichnykh hurtkakh pozashkilnykh navchalnykh zakladiv* [Formation of cognitive independence of adolescents in scientific and technical clubs in out-of-school educational institutions] (Dissertation Abstract, Kyiv).
11. Machuskyi, V. V. (Ed.). (2017). *Formuvannia tsinnisnykh orientyryv navchalno-vykhovnoho protsesu u pozashkilnykh navchalnykh zakladakh* [Formation of value orientations of the educational process in out-of-school educational institutions]. Kyiv: TOV «Vydavnytstvo «Stal».
12. Shishmarenkova, G. Ya. (1997). *Teoriia i praktika formirovaniia poznavatelnoi samostoiatel'nosti starsheklassnikov v protsesse izucheniiia gumanitarnykh distsiplin (lichnostno-orientirovannyi aspekt)* [Theory and practice of formation of high school students' cognitive independence in the course of studying of humanitarian disciplines (person-oriented aspect)] (Doctoral dissertation, Cheliabinsk).

*Valerii Machuskyi,
PhD in Pedagogy, Senior Researcher,
Institute of Problems on Education of the NAES of Ukraine,
Kyiv*

STATE OF FORMATION OF STUDENTS' COGNITIVE INDEPENDENCE IN INSTITUTIONS OF OUT-OF-SCHOOL EDUCATION

Abstract. *The article is devoted to the urgent problem of modern psychological and pedagogical science of the formation of students' cognitive independence in institutions of out-of-school education.*

The main purpose of the study is to determine the current state of formation of students' cognitive independence in out-of-school education, to define the features of this process, appropriate analysis and generalization of data obtained from empirical research, which will be the basis for developing methods of working with children in order to develop their cognitive independence.

It is established that the system of out-of-school education in Ukraine is currently at an important stage of development. One of the weaknesses is the improvement of scientific and methodological support of the institution of out-of-school education. Accordingly, the content of out-of-school education, its regulation and substantiation on new scientific bases needs to be improved.

The essence of the concept of students' cognitive independence in institutions of out-of-school education is clarified as a person's integrative quality, which characterizes one's ability to master new knowledge and skills in active and motivated way and use them.

The formation of students' cognitive independence is a process of gaining productive experience based on the development of creative functions of those activities that they master in the process of out-of-school education.

The components of the concept of students' cognitive independence in institutions of out-of-school education are determined as the following: semantic, motivational-volitional, operational, as well as evaluation criteria, indicators and levels of formation.

The following methods were used in the process of research: theoretical analysis of psychological and pedagogical literature, documents; study and generalization of innovative pedagogical experience of formation of students' cognitive independence in institutions of out-of-school education; pedagogical observation, interviews, questionnaires, testing, surveys were used to determine the levels of formation of students' cognitive independence in institutions of out-of-school education; systematization and classification of the received information, methods of mathematical statistics, processing of research results, comparative analysis, interpretation and generalization of facts.

The conclusions emphasize that the educational process of formation of students' cognitive independence in institutions of out-of-school education requires scientific support of its implementation, careful selection of content, forms, methods and means of educational influence.

Key words: *out-of-school education, institution of out-of-school education, students of institution of out-of-school education, educational process, cognitive independence.*

Стаття надійшла до редакції 16.09.2021.
Стаття прийнята до публікації 30.09.2021.